

Vaqif YUSIFLI - 75

TƏNQİDÇİ EHTİRASI İLƏ MÜASİRLİK MEYAR OLANDA

Ədəbi tənqid elmi-nəzəri fikrin elə bir sahəsidir ki, burada bədii fakt və hadisəni, onu yaradan şəxsiyyətin düşüncə və təfəkkür tərzini zamanın tələb və gerçəklikləri ilə əlaqə və bağlılıqda, tarixiliklə müasirliyin üzvi vəhdətində təhlilə yönəltmək, fəlsəfi-estetik ümumiləşdirmələrlə dəyərləndirmək mühüm şərtidir. Şübhəsiz ki, bu üç amil arasında üst-üstə düşən, bir-birini tamamlayan məqamları taparaq üzə çıxarmaq, nəzəri təhlili belə bir baxış bucağından apararaq tənqidçidən zəngin dünyagörüş, istedad və məharət tələb edir. Tanınmış tənqidçi Vaqif Yusiflinin nə az, nə çox qırx ildən artıq bir dövrü əhatə edən məhsuldar fəaliyyətində bu səciyyəvi yaradıcı keyfiyyətləri aydın şəkildə görmək mümkündür. Onun bir tənqidçi kimi formalaşmasında klassik tənqid ənənəsindən irəli gələn məziyyətlər mühüm rol oynamış, uzun illər respublikanın aparıcı mətbu orqanlarından biri olan "Azərbaycan" jurnalında "Tənqid və ədəbiyyatşünaslıq" adlı ciddi bir şöbəyə rəhbərlik etmək, ən əsası bir əməkdaş kimi şöbəyə daxil olan çoxsaylı yazıları nəzərdən keçirərək saf-çürük etmək, nəşrə hazırlamaq, müəllif olaraq məqalə və resenziyalar yazmaq, müzakirə və müsahibələr aparmaq əsil tənqidçiyə xas olan xüsusiyyətləri göz önündə canlandırır. Biz Vaqif Yusiflinin özünün də ən çox sevdiyi, fikir və mülahizələrinə dönə-dönə istinad etdiyi böyük rus tənqidçisi və mütəfəkkiri Vissarion Qriqorieviç Belinskiyin tənqidçilik fəaliyyətinin mətbuatla bağlı məqamlarını burada xatırlatmaq istəyirik. Doğrudan da, məşhur rus tənqidçisinin yetişməsində o dövrün aparıcı ədəbi mətbu orqanları mühüm rol oynamış, onun geniş dairələrdə tanınmasında və şöhrət qazanmasında dövrü nəşrlərin müstəsna əhəmiyyətini heç cür danmaq olmaz. Bir tənqidçi kimi Vaqif Yusiflini biz V. Q. Belinski ilə müqayisə etmək fikrindən çox uzaqıq. Ancaq burada müəyyən oxşarıqların və paralellərin olduğu da göz qabağındadır.

Tənqidçinin ümumi fəaliyyətindəki bir məqamın da üzərindən sükutla keçmək olmaz. İndi respublikanın adlı-sanlı elm xadimləri kimi tanınan müəlliflərin böyük əksəriyyətinin məqalələrinin, müxtəlif xarakterli yazılarının vaxtilə bu nüfuzlu nəşrdə işıq üzü görməsinə böyük ürok genişliyi və xeyirxahlıqla yaradılan şərait, təmənnasız yardım Vaqif Yusiflinin nəci və humanist təbətindən xəbər verir.

Vaqif Yusifli keçən əsrin 70-ci illərində elmi-nəzəri fikrə axınla gələn, xüsusilə linqvistik təhlilə daha çox meyilli olan dilçi - tənqidçilər də daxil olmaqla yaradıcılığa başlayan, dövrü mətbuat səhifələrində ilk yazılarını dərc etdirən, az keçmədən ayrıca bir onilliyin - 80-90-cı illərin sayılıb seçilən, fəal və cəsarətli yaradıcılıq axtarırları ilə fərqlənən bir tənqidçisi kimi yetişir. Tənqid kimi çətin, çətin olduğu qədər də məsuliyyətli, obrazlı şəkildə desək, rəqabətə meyilli bir sahədə duruş gətirmək, tənqidçidən ədəbi

prosesin inkişaf meyillərini həssaslıqla duymaq, onu obyektiv meyar və prinsiplər əsasında təhlilə yönəltmək qabiliyyəti tələb edir. Haqqında bəhs edilən onilliklər ədəbi tənqidin tarixində xüsusi mərhələ olmaqla bərabər, həm də əsrin sonlarına yaxın cəmiyyətdə baş verən ciddi təbəddülatların, böhran və katalizmlərin baş verdiyi bir ərəfədir. Belə bir olay ədəbi prosesə də təsirsiz ötürmə, bu mərhələdə tənqidi fikir ədəbi proseslə bərabər ziddiyyətli anlar və dilemmalar qarşısında qalır, bədii düşüncənin hərəkət dinamikasının barometri hesab olunan ədəbi tənqidin səngəri bir - bir boşalır, sıralar seyrəlir, elmi-nəzəri fikrin bu sahəsinə inkar edən mülahizələr elə "...tənqidin öz rotasından" israrla eşidilməyə başlayır. Təfərrüata varmadan demək olar ki, Vaqif Yusifli ədəbi tənqidin varlığını, onun mövcud olmaq imkanlarını öz yaradıcılıq axtarırları, analitik təfəkkürlə qələmə alınan yazıları ilə o dövrdə (elə indi də!) təsdiq edən azsaylı tənqidçilərdən biri idi və tərəddüd etmədən demək olar ki, belə bir yaradıcılıq ehtirası indi də onun müntəzəm və fasilə bilməyən fəaliyyətində müşahidə olunur. Onun elmi-nəzəri irsində müasir ədəbi prosesin ən müxtəlif yaradıcılıq problemləri təhlil və araşdırma predmeti seçilir, bədii düşüncənin ənənə və varislik prinsipləri üzərində qərarlaşan yaradıcılıq təcrübəsi və bu mərhələlərin aparıcı nümayəndələrinin ədəbi irsi özünün obyektiv dəyər və qiymətini tapır.

Tənqidçilik Vaqif Yusiflinin elmi-nəzəri fəaliyyətinin əsas və aparıcı istiqamətlərindən biridir. O, "Müasir Azərbaycan nəsrində konflikt və xarakter" mövzusunda müdafiə etdiyi sırf nəzəri səciyyə daşıyan namizədlik dissertasiyasında da özünün tənqidçilik missiyasına sadıq qalır. Çağdaş bədii nəsrin yeni yaranan nümunələrinin mövzu, ideya-sənətkarlıq xüsusiyyətlərini təhlilə cəlb edən məqalə və resenziyalarla yanaşı, müəllifin "Roman haqqında mülahizələr", "Azərbaycan romanı-dünən, bu gün", "Romanlar, qəhrəmanlar" və "Böyük kitab" kimi icmal xarakterli yazılarında epik növün janr, üslub təkamülü konkret bədii fakt və nümunələr əsasında araşdırılır, nəsrin inkişafında nəzərə çarpan yeni meyillər və yaradıcılıq məziyyətləri barədə əyani təsvir yaradır. Sonuncu silsilə məqalələrdə təxminən yarım əsr müddətində nəsrin nail olduğu əsas yaradıcılıq məziyyətləri, düşər olduğu uğursuzluqlar zəngin materiallara istinadən müəyyən edilir. Nəsrə yanaşı, Vaqif Yusifli həm də zəngin yaradıcılıq ənənələrinə malik olan milli klassik poeziyanın, o cümlədən iyirminci yüzilliyin poetik təcrübəsinin və müstəqillik illərinin - müəyyən mənada ənənədən tamamilə fərqlənən müasir şeirin (modernist şeir təmayülünün təmsilçiləri də daxil olmaqla) nüfuzlu şərhçilərindən biri kimi tanınır və etiraf edilir. Əgər onun poeziyaya həsr olunan məqalələrində və müxtəlif vaxtlarda nəşr olunan kitablarında yaradıcılığın bəhs edilən şairlərin sadəcə olaraq adlarını sadalamalı olsaq, böyük bir siyahı alınar. Poeziyanı belə fasiləsiz və müntəzəm təhlil etmək daha sonralar onun doktorluq dissertasiyası kimi müdafiə olunan "Müasir Azərbaycan poeziyasında ənənə və novatorluq" adlı sanballı tədqiqatının yaranmasına zəngin material verir, əlverişli zəmin hazırlayır. Doğrudur, istər keçən əsrin 20-30-cu illərini, istərsə də 20-70-ci illərini eyni problem və nəzəri - estetik kateqoriya əsasında araşdırılan monoqrafik tədqiqatların elmi-nəzəri dövrüdə olduğu bir halda belə cəhd çoxlarına qəribə və gözlənilməz görünə bilər. Ancaq burada da müəllifin ənənəyə sədaqəti ilə yanaşı, ən azı otuz ilin poetik təcrübəsinə, keçmiş olduğu inkişaf yolunu izləmək, dövrün poetik düşüncəyə yansıdığı keyfiyyət dəyişmələrini təhlil edərək ümumiləşdirmək əsas məqsəd və qayəyə çevrilir. Burada zamanın poeziyanın mövzu-mündəricəsinə, formaməzmun və sturukturuna təsiri çoxsaylı imzalar, yetəli ədəbi nümunələr, ümumiləşmələr və şərhlər hesabına gerçəkləşir ki, bu da tədqiqatçıdan poeziyanın axtarış meyillərindəki səciyyəvi nüansları tapmaq, onu nəzəri təhlillə üzvi vəhdətdə dəyərləndirmək səriştəsi tələb edir. Vaqif Yusiflinin haqqında

söhbət açılan tədqiqatında belə bir yaradıcı təfəkkürün əlamət və təzahürünü yaxından izləmək olur. Beləliklə, nəsr və poeziyaya dair tədqiqatlar Vaqif Yusiflinin əsas təhlil və münasibət hədəfi seçilən tənqidçilik fəaliyyətinin daimi, dəyişməz mövzu və problemləri sırasında mühüm yerlərdən birini tutur. Bu sahələr hələ onun bir tənqidçi - ədəbiyyatşünas kimi toxunduğu sahələrin miqyas və hədudlarını da bütünlüklə əks etdirmir. Teatr, aktyor sənəti, aşıq yaradıcılığı, onun aparıcı nümayəndələri, muğam ifaçıları, əyalət və bölgələrdə yaranan ədəbi-bədii nümunələr haqqında silsilə məqalə və kitablar Vaqif Yusiflinin maraq dairəsinin və yaradıcılıq erudisiyasının geniş vüsəti barədə kifayət qədər əyani təsvir yaradır. Tənqidçi iki mindən artıq məqalənin, monoqrafiyalardan və toplulardan ibarət iyirmi beş kitabın müəllifidir. Əlbəttə, say və kəmiyyət əsas göstərici hesab olunmasa da, bu rəqəmlərlə ifadə olunan faktlar tənqidçinin yorulmaq bilmədən yazıb-yaratmaq eşqini və yaradıcılıq əzmkarlığını, zənnimizcə, kifayət qədər nümayiş etdirən qeyri-adi, çoxlarını heyretləndirə biləcək bir statistikadır. Ədəbi proses tənqidçi kimi Vaqif Yusiflinin əsas təhlil və ümumiləşdirmə obyektini seçdiyi sahələrdən biridir. Onun ayrı-ayrı içməllərində çağdaş gedişatın ümumi mənzərəsi, ayrı-ayrı ədəbi növ və janrların inkişaf dinamikası, yaradıcılıq axtarırlarının ən xarakterik məqamları barədə əyani təsvir yaradır. Heç təsadüfi deyil ki, uzun fasilədən sonra Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunda Ədəbi tənqid şöbəsi yaradılarkən həm şöbəyə, həm də nəşri və strukturu tamamilə yenilənən, hər il müntəzəm şəkildə ədəbi - elmi ictimaiyyətə təqdim olunan Ədəbi proses məcmuələrinin təşkili işinə rəhbərliyin Vaqif Yusifliyə həvalə olunması heç də təsadüfi deyildi. Az sonra uzun illər ərzində qazanılan yaradıcılıq təcrübəsi burada öz müsbət nəticəsini göstərir, ədəbi proses bütün mənzərəsi - janr və üslub təmayülləri ilə təqdim olunur. Açıq etiraf etmək lazımdır ki, bu nəşrin icraçılarında biri olmaqdan daha çox müəlliflərin heyətində seçimdən tutmuş, yerinə yetirilən elmi-təşkilati işlərin koordinasiya edilməsinə qədər məsul-həmmüəllif kimi fəal iştirak Vaqif Yusiflinin illərlə yazdığı peşəkarlığın sayəsində əldə olunan nailiyyətləri kimi qiymətləndirilə bilər. O, Azərbaycan televiziyasında ekrana çıxan "Məclisi-üns" kimi klassik ədəbi irsə həsr olunan bir proqram və verilişin daimi iştirakçılarından biridir. Klassik ədəbiyyatla, onun sənət möcüzələri ilə belə sıx təmas və ünsiyyət yaxın günlərdə işıq üzü görünən "Azərbaycan qəzəli" kimi həm nəzəri şərh və tədqiq səciyyəli, həm də müntəzəm-antologiya xarakterli bir kitabın araya - ərsəyə gətirilməsinə əlverişli zəmin yaratmasını isbat etməyə elə bir lüzum yoxdur. Ancaq burada rübəbi şeirin böyük ustadı Məhəmməd Füzulinin yaradıcılıq irsinə dərin sevgi və ehtiramdan irəli gələn bir seyrin də izinə də düşmək olur. Vaqif Yusifli fədakar tənqidçidir. Son illər səhhətində yaranan ciddi problemərə, mürəz qaldığı cərrahi əməliyyatlara baxmayaraq, onun ədəbiyyat və sənət sevgisinin əvvəlki səviyyəyə və coşqulu ilə davam etdirilməsi çoxlarına təəccüblü görünə bilər. Təsəvvür edin, həyatı ciddi sınaqlara çəkilən bir vaxtda dörd günlük verilən möhlətdən yararlanaraq o, növbəti məqalələrdən ibarət kitabının elektron variantını dar bir məcəldə nəşrə hazırlamağı özünə borc bilir. Belə bir fakt onun ürəkdən bağlandığı yaradıcılıq sahəsinə dərin sevginin, belə bir aurada yaşamaq və nəfəs almaq cəhdinin ibrətamiz və əməli nümunəsidir. Yazmaq, yaratmaq həm də yaşamağın fəlon bir təzahürüdür. Vaqif Yusifli bu üç hərəkət və var olmaq səlahiyyətinə sahib çıxmağa mənəvi haqqı olanlar sırasında. Bu haqqı o yorulmaz yaradıcılıq fəaliyyəti ilə qazanıb.

Qürbət Mirzəzadə
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent